

*JERZY BARTMIŃSKI, MONIKA GRZESZCZAK, ALENA RUDENKA
(RED.), LEKSYKON AKSJOLOGICZNY SŁOWIAN I ICH SĄSIADÓW, T.
7. DEMOKRACJA.*

Lublin – Warszawa: Instytut Slawistyki PAN, Fundacja Slawistyczna &
Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej 2024, 558.

Године 2024. објављен је још један том *Аксиолошког лексикона Словена и њихових суседа*. Након томова посвећених дому (2015), послу (2016), чисти (2017), европи (2018) и слободи (2019), по истој методологији израђен је нови том посвећен аксиолошком концепту ДЕМОКРАТИЈА.

Том су уредили Жежи Бартмињски, Моника Гжешчак и Алена Руденко, а у његовој изради учествовало је 18 аутора из више земаља. Ово капитално дело словенске (етно)лингвистике суочило се са великим изазовом – губитком свог идејног творца, главног и одговорног уредника и главног покретача, професора Жежија Бартмињског (7.2.2022). Ипак, срадници су, након краћег периода застоја, успели да наставе рад и доврше овај том, остајући верни главној замисли и жељи свога учитеља – да се радови приведу крају, не само на овом тому него на започетом пројекту. У припреми су, тако, још два тома: том о ПОРОДИЦИ, који је већ у штампи, и том о ДОМОВИНИ, који је тренутно у изради.

Као и у претходним томовима, и у овом тому је аксиолошки концепт, који представља главни предмет опсервације у књизи, анализиран на основу података из чак 14 језика и култура, укључујући седам словенских (пољски (Monika Grzeszczak), чешки (Јадислав Јановец), руски (Ewa Białek, Aleksey Yudin), белоруски (Алена Руденка), бугарски (Petar Sotirov, Gergana Padareva-Pieva), српски (Рајна Драгићевић) и хрватски (Piotr Mirocha)) и седам других европских (старогрчки (Kazimierz Korus), дански (Aleksander Kasprzak, Andrzej Szubert), француски (Aline Viviant), литвански (Irena Smetonienė), немачки (Monika Grzeszczak)) и неевропских (амерички енглески (Алена Руденка) и афричких хауса (Nina Pawlak)). Том је припремљен у оквиру истраживачког програма EUROJOS, покренутог 2001. године на иницијативи професора Жежија Бартмињског, уз подршку Етнолингвистичке комисије Међународног комитета слависта, Института за славистику Пољске академије наука и Института за лингвистичке и књижевне студије Универзитета Марије Кири-Скловске (UMCS).¹ У оквиру овог пројекта окупљени су

1 О пројекту EUROJOS *Језичка и културна слика света Словена и њихових суседа у упоредном контексту* види информације у чланку (Bartmiński, Bielińska-Gardziel 2016: 317–322).

бројни лингвисти из различитих словенских и несловенских земаља који, у складу са циљевима *Лексикона*, по јединственој кохерентној методологији истраживања предложеној од стране професора Жежија Бартмињског, реконструишу концепте вредности на упоредивом скупу података (извора): системским (укључујући речнике), експерименталним (добитим путем анкете) и текстуалним, укључујући корпусне изворе. Такав приступ омогућава њихово упоредно језичко и културно сагледавање, откривајући сличности и разлике у погледима на свет садржаним у језицима који се описују. Лингвистички материјали за појединачне чланке у овом тому, према наводима уредника, систематски су прикупљени до 2022. године.

Поред појединачних чланака наведених аутора у језицима који се описују, у овом тому објављена су још два веома значајна текста. Први је текст *Leksykon aksjologiczny Słowian i ich sąsiadów – co zawiera, na jakich zasadach się opiera, dla kogo jest przeznaczony?* професора Жежија Бартмињског, који је првобитно објављен у првом тому *Аксиолошког лексикона Словена и њихових суседа* (књ. 1, дом, ур. J. Bartmiński, I. Bielińska--Gardziel, B. Żywicka, 2015, стр. 7–13), а овде је прештампан са мањим изменама. У овом, сада већ антологијском манифесту лублинске етнолингвистике, Жежи Бартмињски је образложио значај и теоријске основе израде *Аксиолошког лексикона*, које се темеље на три основна постулата: 1) коришћењу договореног система концептуалних алата и заједничке терминологије; 2) заснивању описа на упоредивом скупу извора; 3) и усвајању сличних начина дефинисања значења. Такође је истакнута основна идеја *Лексикона* која се састоји у проналажењу сличности у различитостима („jedności w różnorodności”). У јасном и прегледном стилу Жежи Бартмињски је одговорио на сва кључна питања у вези са заснивањем и израдом *Аксиолошког лексикона*, указујући како на језички и културолошки значај проучавања вредности као предуслова за дефинисање идентитета појединца и заједнице, тако и на његов практични значај у смислу бољег разумевања међу људима који говоре различитим језицима и уклањања баријера у интеркултурној комуникацији.

Други текст, који потписују уредници књиге, носи наслов *Koncept DEMOKRACJA w lingwokulturach słowiańskich, europejskich niestowiańskich i pozaeuropejskich*. Овај текст представља покушај синтетичког сагледавања појединачних анализа језичке концептуализације ДЕМОКРАТИЈЕ у различитим лингвокултурама, укључујући поступке њиховог међусобног упоређивања и идентификације овог концепта који је истовремено национално специфичан и универзалан по садржају и структури. Такав приступ представља уједно један од крајњих циљева семинара EUROJOS и овог *Лексикона*. У тексту је, такође, први пут експлицитно представљена шема усвојена за опис концепта у *Лексикону* у појединачним лингвокултурама око које су се у раду

овог семинара водиле многе дискусије.² Усвојена шема комбинује „сепаративни” и „холистички” приступ и обухвата девет сегмената: 1) Увод (обично узимајући у обзир историјски преглед); 2) (Кратак) преглед истраживања концепта; 3) Материјална основа за опис; 4) Концепт у светлу системских података (С); 5) Концепт у светлу података анкете (А); 6) Концепт у светлу одабраних текстова (Т); 7) Синтетичка когнитивна дефиниција концепта на основу С-А-Т података (обично из аспектног приступа); 8) Профилисање концепта у савременим (јавним) дискурсима; 9) Резиме.

Аутори су у овом тексту одговорили на питања: зашто је изабран концепт ДЕМОКРАТИЈА, које су њене конститутивне карактеристике и вредности, утемељене још у антици и развијане током историје и шта чини идеал савремене демократије. На материјалу различитих лингвокултура представљених у анализама у лексикону, упоредним приступом реконструисан је овај концепт уз примену устаљене методологије – разматрани су његов назив и етимологија, речничке дефиниције, хипероними, кохипоними, антоними и опозиције, синоними, деривати, устаљени спојеви и колокације (на речничком материјалу), анализирани су подаци добијени анкетом, као и подаци из различитих текстова (пословица, књижевних текстова, филозофских текстова, новинских текстова и националних корпуса). Издвојене су оне његове карактеристике и аспекти које се понављају у више језика. Показано је да чак и појмови позитивно маркирани по својој суштини, могу у реализацији бити амбивалентни и различито вредновани – демократија се, с једне стране, јавља као вредност, а с друге, као антивредност, као систем који није лишен несавршености, деформација и трансформација. Она није увек „стварна” нити „истинита”.

У покушају синтетичког дефинисања овог појма, аутори издвајају његове основне семантичке карактеристике, аспекте, који чине његову „когнитивну структуру”. У већини анализа укључених у ову књигу, наглашена су два доминантна аспекта у концептуализацији садржаја појма ДЕМОКРАТИЈА: политички и друштвени, док су у опису овог концепта у појединим језицима, заступљени и други аспекти: егзистенцијални/економски (пољски, хрватски, дански, немачки), етички (пољски, хрватски), аксиолошки (бугарски, француски) и нормативни (хрватски) аспекти. Когнитивна дефиниција концепта ДЕМОКРАТИЈА формулисана на основу свих проучаваних језика, укључује следеће карактеристике: „учешће већине или свих људи/грађана у управљању”, „слободни избори”, „слобода”, „једнакост”, „правда”, „широке могућности”,

2 В. и у књизи С. Бартмињске *Definiowanie i profilowanie pojęć w (etno)lingwistyce*. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2020, поглавље VIII „Од сепаративног до холистичког описа језичке слике света”, а посебно стр. 209–210 (такође и Niebrzegowska-Bartmińska 2014: 71–102).

„хуманизам”, док се неке њене карактеристике јављају у већини језика, али не у свима: „супрематија (доминација) власти”, „поредак”, „Запад”, „толеранција”. Аутори закључују да је савремено лингвистичко схватање демократије много шире од изворне семантике речи и да представља универзалне тенденције. Демократија се широко тумачи као скуп права и слобода својствених западном начину живота. Као најизразитији профили у анализираним језицима, поред других идеолошки оријентисаних и друштвених профила, издвајају се конзервативни профил, који укључује такве појмове као што су слобода, различита права, избори, дијалог; либерални профил, који укључује појмове једнакости, поштовања људских права, владавину права и левичарски профил, који показује везу између идеје демократије и једнакости. У појединим језицима уочава се и веза демократије са религијом, док је све израженија повезаност са интернетом, посебно друштвеним мрежама, чија улога у развоју демократије носи и позитивне (алтернатива званичним изворима) и негативне аспекте (ширење лажних информација, манипулација, искривљавање погледа на свет корисника).

Последњи одељак *Лексикона* носи наслов *Varia* (Разно). У њему се доносе још три занимљива текста, први је на пољском језику: *W poszukiwaniu źródeł konceptu DEMOKRACJA w najwcześniejszych poświadczeniach słowa 'democracy'* (Przemysław Łozowski),³ други на енглеском: *Democracy: A Personal Point of View* (Grant Smith),⁴ а трећи на руском језику *О демократији в китајској языковой картине мира* (Александр Гордей).⁵

У завршној оцени најновијег тома *Аксијолошког лексикона Словена и њихових суседа*, посвећеног концепту ДЕМОКРАТИЈА, који је научна јавност већ препознала као изузетно значајан допринос развоју словенске и светске етнолингвистике, посебно треба истаћи достатност усвојене методологије EUROJOS-а, која омогућава поређење података из различитих извора (системских, експерименталних и текстуалних) и откривање заједничких и специфичних обележја концепата у различитим лингвокултурама. Синтетички преглед уредника и когнитивне дефиниције аутора потврђују да је ДЕМОКРАТИЈА, иако универзално призната као висока вредност, подложна амбивалентним тумачењима и променама у зависности од историјског, политичког и друштвеног контекста.

Овај том, у духу методолошке једнообразности и утемељености, наставља мисију *Аксијолошког лексикона* да у „различитости” трага за „сличностима”. Његова научна и културолошка релевантност далеко превазилазе

3 У потрази за пореклом концепта ДЕМОКРАТИЈЕ у најранијим потврдама речи *демократија*.

4 Демократија: лично гледиште.

5 О демократији у кинеској језичкој слици света.

оквире лингвистике, чинећи га значајним ресурсом за међудисциплинарна истраживања вредности, идентитета и интеркултурне комуникације.

На крају, не можемо а да не изразимо жал због непроцењивог губитка главног творца и неуморног уредника и покретача овог пројекта, проф. Јежија Бартмињског. Истовремено, остаје уверење да ће његови сарадници у наредним томовима успети да одрже кохерентност замисли и висок научни стандард, настављајући традицију систематичног и упоредног истраживања аксиолошких концепата у више језичких и културних простора.

Сви томови *Лексикона* доступни су за преузимање на адреси: <http://ethnolinguistica-slavica.org/>.

Цитирана литература

- Bartmiński, Jerzy, Iwona Bielińska-Gardziel. «15 lat konwersatorium EUROJOS». *Etnolingwistyka* 28, 2016: 317–322.
- Niebrzegowska-Bartmińska, Stanisława. Definiowanie i profilowanie pojęć w (etno)lingwistyce. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2020.
- Niebrzegowska-Bartmińska, Stanisława. «Od separacyjnego do holistycznego opisu językowego obrazu świata. Na marginesie dyskusji nad kształtem artykułów w *Leksykonie aksjologicznym Słowian i ich sąsiadów*». [W:] I. Bielińska-Gardziel, S. Niebrzegowska-Bartmińska, J. Szadura (red.) *Wartości w językowo-kulturowym obrazie świata Słowian i ich sąsiadów*, t. 3: Problemy eksplikowania i profilowania pojęć. Lublin: Wydawnictwo UMCS, 2014, 71–102.

*Ивана Лазих Коњик**

Институт за српски језик САНУ, Београд
ivana.konjik@isj.sanu.ac.rs

* <https://orcid.org/0000-0003-0840-0140>